

1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"

Saliha TANIK* - Gülhanım Bihter YETKİN**

Öz

Eskiçağlardan itibaren yıkanmaya verilen önem neticesinde ortaya çıkan ve sözlükteki karşılığı "yikanacak yer" olan hamam yapıları, Roma ve Bizans dönemlerinde oluşturulan üslupla devamlılığını sağlamıştır. Roma ve Bizans dönemi hamam geleneği üzerinde şekillenen Türk hamamları, zamanla özellikle İslamiyetin kabulünün ardından kendisine özgü bir biçim kazanır. İslamiyet'in getirdiği inanç ve davranış farklılıkları ile Türk hamam yapısında oluşan önemli değişikliklerin, Osmanlı döneminde plan tipolojisinde gerçekleştirilen yeni düzenlemelerle ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı'da, bu yapılara muhtelif işlevler yüklenir ve hamamlar genel anlamıyla gelir sağlamak amacıyla yapılır. 1828-1829 yıllarında vuku bulan Osmanlı-Rus savaşından sonra Rus Çarı Nikolay'ın kendi siyasi amaçları için bir mesaj mahiyetinde inşa ettirdiği "Türk Hamamı" bahsi geçen Osmanlı hamamlarından izler taşımaktadır. Çarın, Yekaterinburg parkında inşa edilmesi emrini verdiği hamam, önemli Rus mimarı Monigetti'nin üzerinde titizlikle durduğu projesinin bir ürünü olur. Söz konusu yapı, Osmanlı hamam teşekkülünden farklılıklar gösterse de işlev ve süsleme detayları bakımından benzer özellikler barındırır. Fakat, çalışmamıza konu olan eserin yanındaki minare formuyla dış görün-

* Ar. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: saliha.tanik@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-5406-2608

** Ar. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: yetkin.bihter@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-3705-4040

Atıf/Cite as: Tanık, Saliha – Yetkin, Gülhanım Bihter. "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşının Bir Sembolü Olarak Petersburg'taki 'Türk Hamamı'". *Dini Araştırmalar* 24/60 (Haziran 2021), 181-200, <https://doi.org/10.15745/da.897219>

tüsü Türk Cami mimarisini andırmaktadır. Süsleme özellikleri bakımından ise yapıya doğuya özgü arabesk bir bezeme anlayışı hakimdir. Nitekim bu çalışmada amacımız, Rus topraklarında ve bütünüyle Rus bakış açısıyla inşa edilen bir Türk yapısının öncelikle öz kültüründeki özelliklerini anlatmak, ardından her iki konstrüksiyon arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Petersburg, Türk Hamamı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Yekaterinburg Parkı, Tsarskoye Selo, Çar Nikolay.

"Turkish Bath" in Petersburg as a Symbol of the Ottoman-Russian War of 1828-1829

Abstract

Bath structures, which emerged as a result of the importance given to washing since ancient times and which mean "place to wash", provided continuity with the style created in the Roman and Byzantine periods. Turkish baths, shaped on the bath tradition of the Roman and Byzantine periods, gain a unique form in time, especially after the adoption of Islam. It is seen that with the differences with the beliefs and behaviours brought by Islam the important changes in the structure of the Turkish baths emerged with the new arrangements made of the plan typology in the Ottoman period. In addition, some another various functions are attributed to these structures in the Ottoman Empire and baths are generally built for income. After the Ottoman-Russian war between 1828-1829, the "Turkish Bath" built by the Russian Tsar Nicholas as a message for his own political purposes carries traces of the aforementioned Ottoman baths. The Turkish bath, which the tsar ordered to be built in the park of Ekaterinburg, becomes a product of the project on which the important Russian architect Monigetti meticulously emphasized. Although the structure in question differs from the Ottoman bath formation, it has similar features in terms of function and decoration details. However, the external appearance of the work, which is the subject of our study, with the form of the minaret next to it, resembles the Turkish Mosque architecture. In terms of decorative features, an oriental arabesque style of decoration dominates the building. As a matter of fact, our aim in this study is to first explain the characteristics of a Turkish structure built in Russian and completely from a Russian point of view, and then reveal the similarities and differences between both the two constructions.

Keywords: Petersburg, Turkish Bath, 1828-1829 Ottoman-Russian War, Ekaterinburg Park, Tsarskoye Selo, Tsar Nicholas.

Summary

Tsar Nicholas, who won the war with the Ottoman Empire in the Balkans, prepares a new project in memory of the victory, which has become a tradition in Russian military culture. Based on this, the Tsar orders to construct a large Turkish bath which located in the centre of Turkish architecture, in the park of Ekaterinburg. This structure, having both similarities and differences with Turkish baths from its appearance to its interior design, constitutes the focal point of our study. In this project, in which the way of interpretation can differ according to each country as well as the interaction between the arts, it is mentioned the history and general characteristics of Turkish baths in order to compare the “Turkish bath” built by the viewpoints of Russian own culture. The Turkish baths, shaped on the bath tradition of the Roman and Byzantine periods, differ greatly in various ways, especially after the adoption of Islam. During the Ottoman Empire, it has been seen that the Seljuk hamam typology was used but it was developed with different new attempts. The construction of new baths was asked to prevent due to the fact that the increasing number of baths over time restricted the public’s need for water and fuel. In this context, the latest date of the Ottoman bazaar baths in Istanbul is shown as XVIII. century.

Having an important place in Turkish culture, baths attract the attention of many people who come to Ottoman country. As a matter of fact, the first building that Tsar Nicholas ordered to be built as a reference to the war as a result of the Ottoman-Russian war was a Turkish bath that he himself observed. The “Turkish Bath” built in Tsarskoye Selo Ekaterinburg Park in 1852-1853 completes the harmony of the region in a brilliant way and becomes an integral part of the panorama of the large pool (pond) in the centre of the park. The construction process of the Turkish bath begins with the appointment of Italian architect Carlo Rossi by Tsar Nikolay in 1848. However, as the architect’s project hadn’t met the expectations of the Tsar, the famous Russian architect Ippolit Antonoviç Monigetti assumed the position and took the responsibility of the building in question. Although the bathhouse, which the architect started to build with great care, differs from the Ottoman bath formation but it has similar features in terms of function and decoration details. The interior units of the bath, which gives the impression of a different structure from the outside, are the same of the parts in the Turkish bath system. The single-storey brick building in the plan is in the form of interconnected rectangles and polygons. To the entrance corridor is reached from the stone

staircase with a marble platform which locates in front of the entrance. From here, it passes to the dressing room. In the continuation of this room, there is a toilet on the left and a small changing room covered with a dome on the right. As understood from the plan, the walls of the toilet section are in a state of demolition today. The large domed room, which is used for air supply in the Turkish bath architecture, has a single iwan and a single private room. To the right of the hot room is a square planned furnace and boiler room sections. The three facades of the bath face the lake side and with symbolic minaret its external appearance resemble a mosque architecture. The building, with its mosaic panels and reliefs with orneutral pictures, abundant gilding and bright murals, stucco decorations, red, yellow and blue stained glass in narrow windows, almost enlivens the mysterious and magnificent world of the East. In the late 1930s, the Turkish bath is designed and converted as a museum. During World War II, the Turkish bath was heavily damaged by direct bullets. For about half a century, the bathhouse was closed and held for restoration. With the restoration after the war, the main part of the restoration of the bathhouse is completed and takes its final shape almost in its original form. Currently, the Turkish bath exhibits items from the Tsarskoye Selo State Museum-Reserve collection. In this context, the fact that the "Turkish Bath", built in a region geographically far from the Ottoman, has traces from the eastern architecture with a Christian perspective, is of great importance in terms of opening a parenthesis with its similar and different aspects to the Ottoman bath structures.

Giriş

XV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan Yunanistan'ın bağımsızlığını yeniden kazanmak için 1821 yılında başlattığı Mora isyanı, kısa zamanda tüm dünya devletlerinin çıkarları neticesinde içeresine dahil olduğu büyük bir mücadeleye dönüşür. Çar I. Nikolay, Osmanlı cephesindeki Yunan isyanına müdahil olmaya karar verir (Башкиров, 2017, 36-37). Yunanistan'ın isyanını destekleyen Batılı devletlerin bu süreçte gerçekleştirdikleri ilk eylem, İngiltere ile Rusya arasında 4 Nisan 1827 tarihinde imzalanan Saint-Petersburg protokolü olur. Sonraki süreçte Fransa da bu anlaşmaya katılacağını ilan eder ve aralarında 6 Temmuz 1827 tarihli Londra Antlaşması imzalanır. Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen antlaşmanın hükümlerini kabul etmemesi üzerine, Navarin'de demir atmış Osmanlı-Mısır donanması imha edilir (Aykun, 1999, 289). Osmanlı Devleti, bir yandan toprakla-

rında hızla büyüyen bir isyanla mücadele ederken diğer yandan da kendi askeri sisteminde düzenlemelere gitmek zorunda kalır. Buna ek olarak Rusların isyan eden Yunanlılara aktif bir şekilde destek verdiğini bilen Osmanlı, 1827 yılı Aralık ayında Rusya'ya savaş ilan eder. Bu girişime karşılık olarak Petersburg da 26 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'na resmen savaş açtığını bildirir ve böylelikle Osmanlı ile Rusya yeniden karşı karşıya gelir (Калиганов, 2012, 32). Oldukça sert bir şekilde geçeceği ilk günlerinden belli olan savaşta, Rus orduları Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere iki cephede birden saldırı başlatır. Her geçen gün savaş alanlarından gelen kötü haberler üzerine Osmanlı İmparatorluğu, Konstantinopolis'e doğru ilerleyen Rus ordularını durdurmak için anlaşma yapmayı kabul eder. Batılı devletlerin elçileri, Sultan'a Rusların koşullarını sunar. En nihayetinde 14 Eylül 1829 tarihinde, iki devlet arasında Edirne Antlaşması imzalanır ve süreç, Yunanlıların bağımsızlıklarını elde etmeleri ile son bulur (Баширов, 2017, 36-37).

Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği savaşı kazanan Çar Nikolay, Rus askeri kültüründe bir gelenek halini aldığı üzere elde edilen galibiyetin anısına yeni bir projenin hazırlığını yapar. Buradan hareketle Çar, Yekaterinburg parkında Türk mimarisinin merkezinde yer alan büyük bir Türk hamamı inşa edilmesi emrini verir. Görüntüsünden iç dizaynına kadar Türk hamamlarıyla benzerliklerin yanı sıra genel anlamda farklılıklar içeren bu yapı, çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Çar Nikolay'ın eşsiz bir eser inşa edilmesi hayalinin merkezde olduğu bu projenin sorumluluğunu yine bir Rus mimarın üstlenmesi, söz konusu yapıyı benzersiz yapan bir diğer unsurdur. Sanatlar arası etkileşimin yanı sıra yorumlayış şeklinin de her ülkeye göre farklılık gösterebildiğinin belirgin bir şekilde ön plana çıktığı bu projede Rus gözüyle yapılan "Türk hamamını" kendi öz kültürü ile karşılaştırma yapabilmek için öncelikle Türk hamamlarının tarihçesine ve genel özelliklerine bakmakta fayda vardır.

1. Türk Hamamlarının Tarihçesi

Yıkanmanın önemi neticesinde, en eski medeniyetlere kadar uzanan hamam yapılarının meydana getirildiği bilinir (Eyice, 1997, 15/402). Hamam sözlükte "yıkanacak yer" anlamında kullanılmaktadır (Sami, 1992, 558). Hamam mimarisi, kendine ait bölümleri ve ısıtma sistemleri ile kendi içinde bir disiplin meydana getirir. Roma ve Bizans döneminde abidevi örnekleriyle karşılaştığımız hamamlara ait ısıtma sistemleri (su deposu ve külhan) (Eyice, 1997, 15/402) ile soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinin Türk hamam-

larıyla benzeştiği görülür. Nitekim Roma ve Bizans dönemi hamam geleneği üzerinde Türk hamamlarının ihya edildiği bilinmektedir. Ankara Sey Köyü Kaplıcaları (Önge, 1995, 10), İstanbul'daki Çardakçılar ve Koğancılar Hamamı (Eyice, 1994, 3/538) bu tipin bariz örnekleridir. Fakat oluşturulan ateşin buhar ve alevini taşıyan künkler vasıtasıyla sıcaklık bölümündeki kurnalara su akıtılması (Erat, 1997, 22) Türk hamamlarını Roma hamamlarından ayıran en belirgin özellik olur. İslamiyet'te durgun suda abdest almak ve yıkanmanın caiz olmamasının bu farklılığa yol açtığı söylenebilir. Bu nedenle Roma hamamlarındaki gibi durgun suyu barındıran havuzlar ve banyo tekneleri Türk hamamlarında görülmeyen bir özelliktir (Aru, 1949, 30). Türk mimarisinde yer alan kaplıcalarda, doğal su ile temizliğin giderilmesi ve hamam yapılarındaki gibi tesislerin bulunmaması, kaplıcaların hamam mimarisinden ayrılan temel sebebi olarak görülür (Önge, 1995, 11).

Türk hamam sisteminde bağlı olduğu vakfa gelir sağlayan hamam (Eyice, 1997, 15/414), tek ya da çift olarak düzenlenir (Erat, 1997, 28). Çifte hamamların cadde yönündeki ön kapısından erkeklerin giriş yaptığı, kadın girişinin ise arka kısımdan sağlandığı belirtilir (Ülgen, 1987, 5/175). Buradan hareketle, İslam dininin mahremiyet olgusunun mimari yapıların teşekkülünde önemli etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Erkek bölümlerinin daha geniş ve tipolojik tanımlamaya uyduğu, buna nispeten kadın bölümlerinin ise nispeten küçük ve mekân tasarımı olarak daha basit tutulduğu ifade edilir (Kuban, 1976, 450). Selçuklu Döneminde hamamların sıcaklık bölümlerinde yer alan, öncesinde ev mimarisinde karşılaştığımız dört eyvanlı ve köşe halvetli merkezi planlı tipin Türk hamamlarında tatbik edilen önemli bir şema olduğu vurgulanır (Önge, 1995, 11). Türk hamamlarında geniş bir yer tutan soyunmalık bölümünün genelde dıştan toprak dam, içten ahşap tavanla örtüldüğü, bazı durumlarda tonoz ve kubbenin kullanıldığı ve ortada yer alan aydınlatma fenerinin dikkat çeken büyük bir özellik olduğu (Önge, 1978, 122) ifade edilmektedir. Soyunmalıkta çoğunlukla merkezde mermer bir fiskiyeli şadırvanın yer aldığı belirtilir (Aru, 1949, 122). Ilıklık bölümlerinin doğu veya batı kenarında genelde üstü tonoz örtülü tıraşlık ve helâ mekânları bulunur. Ilıklığın içerisi ise fil gözü ve fanus gibi ışık gözleriyle (Önge, 1989, 256) aydınlatılır. Aynı sistemle aydınlatılan sıcaklık bölümü, ortasında bir göbek taşı, çevresindeki eyvan ve halvet bölümleriyle hamamın en önemli kısmını oluşturur (Önge, 1989, 256). Sıcaklık bölümünün duvarına külhan ve su deposu bitişik olarak inşa edilir.

Osmanlı Dönemi'nde Selçuklu hamam tipolojisinin kullanıldığı fakat farklı denemelerle zenginleştiği görülür. Selçuklu döneminde hamam tesisleri içerisinde yer alan "Aralık" bölümünün XV. yüzyıla kadar mevcudiyetini koruduğu gözlenir (Önge, 1995, 22). Daha sonraki yüzyıllardaki hamamlarda bu bölümün kullanılmadığı görülür. Osmanlı'nın erken döneminde ise hamam kubbelerinin yıldız, spiral ve dilimli şeklinde tezyin edildikleri anlaşılır (Aslanapa, 1986, 614). XV. yüzyılda özellikle Edirne şehrinin hamam yapılarının kubbe örtülerindeki alçı mukarnas bezemeye sıklıkla rastlanılır. XVI. yüzyıl ile hamam hacimlerinin büyümesine paralel olarak bu tür alçı mukarnas süslemenin eskiye nispeten rağbet görmediği ve bu bezemenin öneminin zamanla yitirildiğine vurgu yapılır (Kuban, 1976, 448). XVI. yüzyılda ise Mimar Sinan, Türk hamamlarında erkek soyunmalık bölümüne ahşap saçaklı giriş bölümünün ilave edilmesi, derin eyvanlı, üstü açık halvet hücreli ve çevresinde kurnaların sıralandığı merkezi planlı sıcaklık bölümü, halvet ve sofalarda perde duvarın kullanılması, halvetlerde farklı bir planlamaya gidilmesi ve külhan-su deposu bölümlerinin ortaya alınarak hamam bölümlerinin aynı doğrultuda fakat zıt yönlerde yerleştirilmesi gibi yeniliklerde bulunur (Önge, 1989, 256-257). Osmanlı döneminde hamamların sıcaklık bölümlerinde plan tipolojisi bakımından da farklı denemelere gidildiği bilinir. Eyice, hamamları bu sıcaklık bölümlerindeki planlara göre 6 tipe ayırır (Eyice, 1997, 15/417-419)¹.

Osmanlı'da yaptırılan hamamların çoğunluğunu çarşı hamamları oluşturur. Bunun yanında ev ve konak hamamları da daha küçük boyutlarda denenir (Eyice, 1997, 15/413). Özellikle Osmanlı'da gelir sağlamak için yaptırılan çok sayıda hamamın varlığı bilinmektedir. Aynı zamanda devlete bir gelir kaynağı olan hamam yapıları içinde yoksullar için ücretsiz yıkanma olanaklarının sağlandığı hamamların da yer aldığı belirtilir (Yediyıldız, 1982, 6). Fakat zaman içerisinde sayıları artan hamamlar, halkın su ve yakacak ihtiyacının kısıtlanmasına sebep olduğu için yeni hamam yapımının engellenmesi istenir. Bu nedenle hamam yapılarına bir takım sınırlamalar getirilir. Bu bağlamda, İstanbul'da mevcudiyetini koruyan Osmanlı çarşı hamamlarının en geç tarihi XVIII. yüzyıl olarak verilmektedir (Eyice, 1997, 15/413). Bu tarihten sonra imparatorlukta hamam yapımının eski önemini kaybettiğini ve özel nitelikte varlığını koruduğunu söylemek mümkündür.

¹ Dört eyvanlı ve köşe halvetli tip, Yıldızvari tip, Kare planlı sıcaklık etrafında halvet hücreli tip, Çok kubbeli tip, Çifte halvetli sıcaklığı dikdörtgen planlı tip, Ilıklık-sıcaklık ve halvetin eş bölümler şeklinde düzenlendiği tip.

2. Petersburg'ta Bir 'Türk Hamamı'

1852-1853 yıllarında Tsarskoye Selo Yekaterinburg Parkı'nda yapılan "Türk Hamamı", savaşın sonucuna ithafen yapılan bir anıttır. Bölgenin ahenliğini son derece parlak bir şekilde tamamlayan hamam, parkın merkezindeki büyük havuzun (gölet) panoramasının da ayrılmaz bir parçası olur (Toceva, 2010). Türk hamamının inşa edilme süreci, 1848 yılında Çar Nikolay tarafından İtalyan mimar Carlo Rossi'nin (1775-1849) görevlendirilmesi ile başlar. Çizdiği projesi içerisinde Rossi, Edirne'deki yapılardan birini olduğu gibi tekrarlar. Bu durum, Çar'ın beklentilerini karşılamaz çünkü imparator, bir kopya değil, tekrarlanması mümkün olmayan bir şaheser istemektedir. Bunun üzerine proje el değiştirir (Боловода vd., 2009, 51). Yapının başına ünlü Rus mimar İppolit Antonoviç Monigetti (1819- 1878) getirilir. Hamamın inşası, 1850 ile 1852 yılları arasında sürer. Çalışma, bir diğer mimar A. M. Kamutstsi tarafından denetlenir. Monigetti, inşa etmeyi planladığı hamama Türk cami ve hamam mimarisini örnek alır (Toceva, 2010). Hamamın inşası, yapay bir kerempe (bent) üzerinde tasarlanır ve Büyük Gölet'e çıkan kıyıyı güçlendirmek için zorlu bir çalışma gerektirir (Şekil 1). Söz konusu yapı, Osmanlı hamam teşekkülünden farklılıklar gösterse de işlev ve süsleme detayları bakımından benzer özellikler de barındırır. Dışarıdan farklı bir yapı izlenimi veren hamamın içteki birimleri Türk Hamam sistemindeki kısımları tekrarlamaktadır. Plandaki tek katlı tuğla bina, birbirine bağlı dikdörtgenler ve poligonlar şeklindedir. Girişin önündeki mermer platformlu taş merdivenden giriş koridoruna ulaşılır. Buradan kubbeli soyunmalık mekânına geçilir. Bu mekânın devamında yer alan ılık bölümlüğün sol yönünde helâ kısmı ve sağında kubbe ile örtülü küçük bir hazırlık odası bulunur. Helâ bölümünün duvarları plandan da anlaşıldığı kadarıyla günümüzde yıkılmış vaziyettedir. Ortasında sekizgen bir havuzun yer aldığı kubbeli oda, hamamın en büyük birimini oluşturur. Türk hamam mimarisinde sıcaklık birimini karşılayan büyük kubbeli oda, tek eyvanlı ve tek halvet hücrelerine sahiptir. Sıcaklık kısmının sağında ise kare planlı bir külhan ve kazan dairesi bölümleri bulunur (Şekil 2, 3). Üç cephesi göl tarafına bakan hamamın sembolik minaresiyle dıştan görünümü bir cami mimarisini andırır (Resim 1-2). II. Dünya savaşı sırasında tahrip olan hamam, birçok kez yenilenerek tarihi süreç içerisinde değişkenlik göstermiştir. Eski bir gravürde yapının özgün halini görmek mümkündür (Resim 3). Hamama giriş, bitki buklelerinden doğuya özgü alçı süslemelerle süslenmiş bir niş şeklinde tasarlanmıştır. Giriş kapısı, mukarnas bezemeli kavsara ve yanlarındaki kübik başlıklı silindirik sütunçelerle Türk anıtsal yapılarındaki taç kapılara benzetilmiştir. Osmanlı döneminin XV. yüzyıl yapısı olan İstanbul Mahmut Paşa

Hamamı, mukarnas kavsarası ve dikdörtgen çerçevesi ile Yekaterinburg'taki Türk Hamamı'na benzerlik gösterir (Resim 4-5). Günümüzde yaldızlı olan sıcaklık kubbesi ve hilal biçimli aleme sahip yüksek minarenin kabartma süsleri, yapıya özel bir görüntü katar. Giriş bölümünün kubbesi de dilimli düzenlenerek estetik bir değer kazandırılmıştır (Resim 6).

Hamamın iç mekânındaki sıcaklık biriminin ortasında bulunan sekizgen havuza, Türk hamamlarının soyunmalık bölümünde fiskiyeli olarak rastlanılır (Resim 7-8). Bu bağlamda, Türk hamam mimarisinde sıcaklık kısmında bulunan çokgen formlu göbek taşının Türkler'e ait bir yapı unsuru olduğu söylenebilir. İç mekân tasarımında, bir zamanlar Türk padişahının hamamını süsleyen otantik mermer kurnalar, duaların yazılı olduğu panolar, şiirsel metinler ve diğer nesnelere kullanılır. Mermer çeşmeler, Osmanlı'nın geç dönem hamamlarındaki gibi barok bir karakter taşımaktadır (Resim 9-10). Buradan hareketle "C" ve "S" kıvrımlı dalların ve dışa taşkın kabartma motiflerin, mermer kurnalarda kullanılan ortak bir bezeme türüne örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Merkezi sekizgen salon, ışık açıklıkları olan bir tuğla kubbe ile örtülüdür. Türk hamam yapılarında da sıcaklık kubbelerinin genelde tuğla ile örüldüğü ve tepe pencerelerine sahip olduğu bilinmektedir. Türk hamamlarındaki sıcaklık ve ılık kubbelerinin tepe pencereleri dıştan cam bir fanus ile örtülmektedir. Çalışmamıza konu olan hamamda ise böyle bir cam fanus ögesi bulunmamaktadır. Burada sıcaklık kubbesinin pencerelerine renkli dışbükey camın yerleştirildiği ve oryantal tarzda yontulmuş bir dekor şeklinde benzersiz bir bezemeye sahip olduğu görülmektedir (Resim 11-13). Buradaki kubbe, sekizgenin köşelerindeki ayak ve sütunlar tarafından desteklenmektedir. Sekizgeni oluşturan kemerlerin arasında kalan üçgen köşelikler ise mukarnaslarla tezyin edilmiştir. Kubbe kasnağı ise içyüzeyi niş şeklinde düzenlenen sivri kemerlerle kuşatılmıştır. "Mağrip tarzında"² tasarlanan hamamın küçük odaları, olağanüstü inceliği ve güzelliği ile ayırt edilir. Mozaik panoları ve ornömental resimli kabartmaları, bol yaldız ve parlak duvar resimleri, alçı süslemeleri, dar pencerelerdeki kırmızı, sarı ve mavi vitray camları ile yapı, adeta Doğu'nun gizemli ve muhteşem dünyasını canlandırır (Resim 14-15). Mağribi sanatında görülen zengin boya, stuko, taş oyma, renkli mermer ve mukarnaslı kubbelerle oluşturulan hakim süsleme anlayışı (Beksaç, 2003, 27/321), sözkonusu hamamın yapısının bütününde de görülmektedir. Dönemin Osmanlı hamamlarına bakıldığında ise daha sade düzenlendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı hamamlarında bezeme unsurları olarak renkli mermer

² Mağrip mimarisi, Mağrip ülkeleri (Endülüs, Fas ve Cezayir, Tunus ve Libya) ve Batı İslam dünyasında gelişim gösteren bir mimari biçimdir.

kaplama, mukarnas düzenleme, dış kapı çerçevesi, çeşme ve kurnaların yer aldığı söylenebilir. Ancak XIX. yüzyıl İstanbul'unda Dolmabahçe Sarayı ve Çırağan Sarayı hamam örneklerindeki gibi bu gelenekten kopukluk gözlenerek renkli damarlı mermerler ve kabartma süslemeleri ile çok zengin bir bezeme anlayışıyla karşılaşılmıştır (Eyice, 1997, 15/421) (Resim 16). Son derece lüks bir şekilde tasarlanan Yekaterinburg'taki hamamın mobilyaları, bizzat Çar I. Nikolay tarafından büyük bir özenle seçilir. Mobilya ve dekorasyon parçalarının bir kısmı, siparişle hazırlatılırken bir kısmı da Monigetti'nin kendisi tarafından Moskova'dan satın alınır (Тоцева, 2010). Ayrıca Türk hamamına kupalar, Edirne'deki Sultan'ın sarayından mermer parçalar yerleştirilir. Bu parçaların büyük bir çoğunluğu, XVI-XVII. yüzyıllara dayanır. Savaş sırasında Türk Sultanı'nın hamamından çıkarılan Türk halıları ve Türk kanepeleri burada yer alır (Resim 17). Türk hamamı'nın içerisine havuz ve lavabolar monte edilir ve bunlardan ikisi sıcak ve soğuk su muslukları ile donatılır. Hamamın giriş kapıları ise üzeri bronz detaylarla kaplı meşe ağacından imal edilir.

1930'ların sonlarında Türk hamamı, bir müze olarak düzenlenir ve açılır (<https://anashina.com/tureckaya-banya-v-ekaterininskom-parke-carskogosela/>, 20 Şubat 2021). II. Dünya Savaşı esnasında Türk hamamı, doğrudan isabet eden mermilerden dolayı büyük hasara uğrar. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca hamam kapatılır ve restorasyon için bekletilir. 2006-2009 yıllarında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ile federal bütçe tarafından restorasyon çalışmaları yapılır. Türk hamamının içinde bir müze sergisi açılır. İç mekanlar, müze koleksiyonunda korunan önceki mobilyaların orijinal öğeleriyle ve kayıpların seçilmiş benzerleriyle doldurulur. Aralarında tam anlamıyla parçalardan bir araya getirilmiş iki taraflı bir çağlayan kurnanın olduğu eski mermerler bütünüyle restore edilir (Тоцева, 2010) (Resim 18-19). Savaşın sonra yapılan restorasyon ile hamamın restorasyonunun ana kısmı tamamlanır ve neredeyse orijinal haliyle son şeklini alır. Şu anda Türk hamamı, Tsarskoye Selo Eyalet Müzesi-Rezervi koleksiyonundan öğeler sergilemektedir. Rus topraklarındaki cami görünümünde olan hamamın siyasi bir mesaj dahilinde yapıldığı bilinmektedir (<https://pushkin.ru/encycl/parks/turetskaya-banya.html>). Yapının restorasyonunu üstlenen şirket müdürü N. P. İvanov, Türk hamamının mimarisinin özellikleri konusunda şunları dile getirir: "*Yekaterinburg Park'ındaki Türk hamamı, yalnızca dekoratif bir anlam taşıyor. Dönemin mimarisi her daim bünyesinde tarihsel bir sembol içerir. Bu yönden bakıldığında cami, Türkiye'nin bir tür toplu imajı; parkta yer alan büyük havuz ise pek çok Osmanlı-Rus savaşının geçtiği Karadeniz'dir. Bu nedenle Türk hamamı için seçilen havuz kenarındaki yer, yalnızca mimari değil aynı zamanda politik ve tarihsel, düşünülmüş bir adımdır*" (Воловода vd., 2009, 51).

Sonuç

Türk mimarisi içerisinde önemli bir yer tutan hamam yapıları, İslam dininin temizliğe verdiği önemin de bir göstergesidir. Türk Hamam Mimarisi, Roma Hamamı sisteminden etkilense de zamanla kendisine özgü bir üslup oluşturur. İlk olarak yıkanma ve temizlenme amacıyla ortaya çıkan Türk hamamları, ilerleyen zamanda daha çok ekonomik olarak yapıldığı ve bağlı olduğu vakfın gelir getiren mülkleri arasında yer aldığı için genel olarak hamam yapılarında estetik bir kaygıdan uzak durulmuştur. Çalışmamızın konusunu oluşturan, XIX. yüzyılda gerçekleşen 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda elde edilen zafere ithafen Rus Çarı I. Nikolay'ın emriyle inşa edilen "Türk Hamamı", bezeme anlayışı bakımından Türk hamam yapılarından büyük ölçüde farklılık gösterir. Tsarskoye Selo Yekaterinburg Parkı'ndaki hamamda, Mağribi mimarisi temelinde abartılı ve ornamental süslemelerin yapının bütününe hâkim olduğu görülmektedir. Çar Nikolay'ın Osmanlı ile aralarında son derece şiddetli geçen savaştaki üstünlüğüne bir gönderme olarak bu yapının konumlandığı göl alanı, aynı zamanda çarpışmanın vuku bulduğu Karadeniz'e atıfta bulunur. Türk Hamamı'nın yanındaki sembolik minaresi ile cami mimarisine benzetildiği anlaşılmaktadır. Dış görünüş ve bezeme açısından Türk hamamlarından genel anlamda farklılık gösteren sözkonusu yapının iç mekânındaki birimlerinin bazı süsleme ve yapı unsuru detaylarında Türk hamam mimarisinden örnek alındığını göstermektedir. Bizzat Edirne Sarayı'ndan getirilen mermer parçaların yanında sıcaklık kısmındaki tepe pencereleri, çeşme ve kurnalar, hamamın giriş kapısı gibi öğeler, Türk hamamlarıyla benzer özellik sergilemektedir.

Bu bağlamda, dönemin Osmanlı coğrafyasından uzak bir bölgede yapılan "Türk Hamamı"nın Hristiyan bir bakış açısıyla doğu mimarisinden izler taşıması, Osmanlı hamam yapılarına benzer ve farklı yönleriyle bir parantez açması bakımından büyük önem arz etmektedir. Yapılan "Türk Hamamı", politik bir görüşle öne çıksa da sanatsal yönden Türk hamam mimarisinin etkisini taşıması bakımından önemli ve üzerinde durulması gereken bir eserdir.

Kaynaklar / References

- Aru, Kemal Ahmet. *Türk Hamamları Etüdü*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1949.
- Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2. Basım, 1986.
- Aygun, İbrahim. "Şirvanlı Fatih Efendi'nin 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı İle İlgili Hatıraları". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (1999), 289-298.
- Bektaş, Engin. "Mağrib (Mimari)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/318-322. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

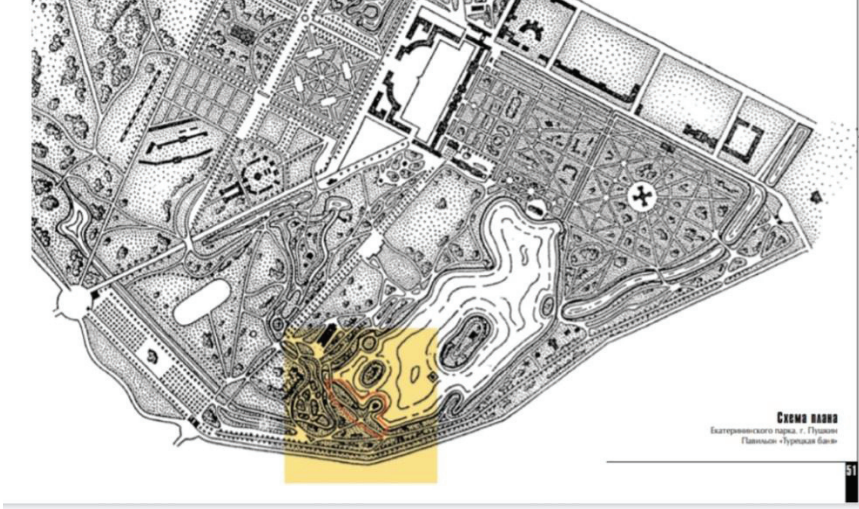
**192 • 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK
PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"**

- Erat, Birsen. *Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Eyice, Semavi. "Hamamlar". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. ed. Nuri Akbayar vd. 3/537-542. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "Hamam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/402-430. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kuban, Doğan. "Edirne'de Bazı İkinci Murat Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar". *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*. 447-459. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.
- Önge, Yılmaz. "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma". *Vakıflar Dergisi* 12 (1978), 121-136.
- Önge, Yılmaz. "Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar". *VI. Vakıf Haftası*. haz. İbrahim Ateş vd. 255-272. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1989.
- Önge, Yılmaz. *Anadolu'da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1995.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 4. Basım, 1992.
- Uçar, Filiz. *Trabzon'da Türk Devri Hamamları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ülgen, Ali Saim. "Hamam". *İslam Ansiklopedisi*. 5(1)/174-178. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü". *Vakıflar Dergisi* 14 (1982), 1-27.
- Yılmazkaya, Orhan. *Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı*. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2002.
- Башкиров, Р. М. "Греческое восстание и русско-турецкая война 1828-1829 гг". Материалы III межрегиональной студенческой научной конференции. *Молодежный инновационный вестник*, (2017), 36-37.
- Воловода, Игорь Павлович - Иванов, Николай Петрович - Шабловский, Евгений Анатольевич. "Восточная мелодия царского села". *Вестник. Зодчий. 21 Век*, 1/30 (2009), 50-59.
- Калиганов, Игорь. "Русско-турецкая война 1828-1829 гг. и воспоминания о Болгарии и болгарях ее русских участников". *Славянский мир в третьем тысячелетии*, (2012), 32-49.
- Тоеева, Александра Владимировна (2010). *Турецкая баня*. Издательство «П-2», Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.tzar.ru/science/publications/turkish>

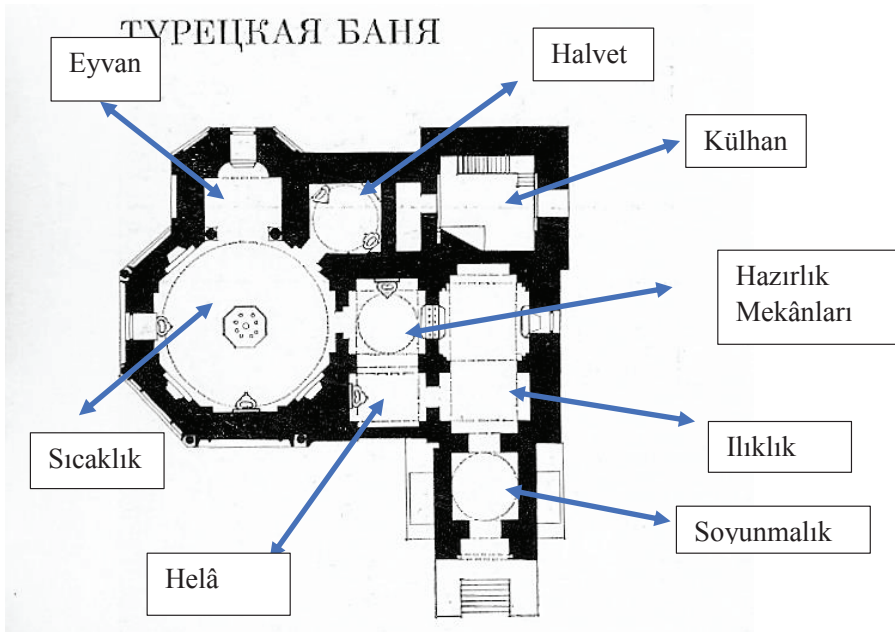
İnternet Kaynakları

- "Павильон «Турецкая баня»". Erişim 20 Şubat 2021. <https://pushkin.ru/encycl/parks/turetskaya-banya.html>.
- "Павильон 'Турецкая баня'". Erişim 12 Mart 2021. https://otzovik.com/review_5385933.html.
- "Парки царского села и окрестностей". Erişim 12 Mart 2021. <http://xn----7sbb4bxah.xn--p1ai/41.html>.
- "Турецкая баня в Екатерининском парке Царского Села". Erişim 20 Şubat 2021. <https://anashina.com/tureckaya-banya-v-ekaterininskom-parke-carskogo-sela/>.

Ekler

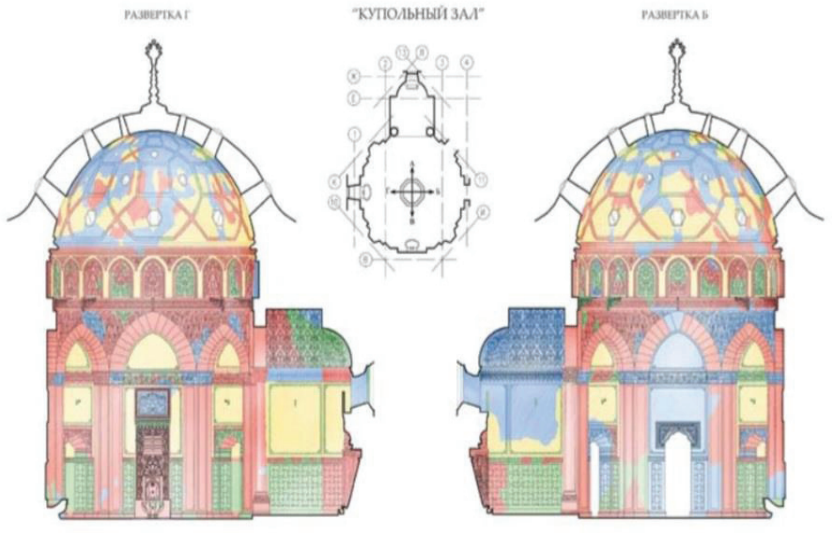
Şekil 1. Türk hamamının vaziyet planı.
(Воловода & Иванов & Шабловский 2009:51)

Şekil 2. Türk hamamının planı.
(<http://xn----7sbb4bxah.xn--plai/41.html>)

194 • 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK
PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"

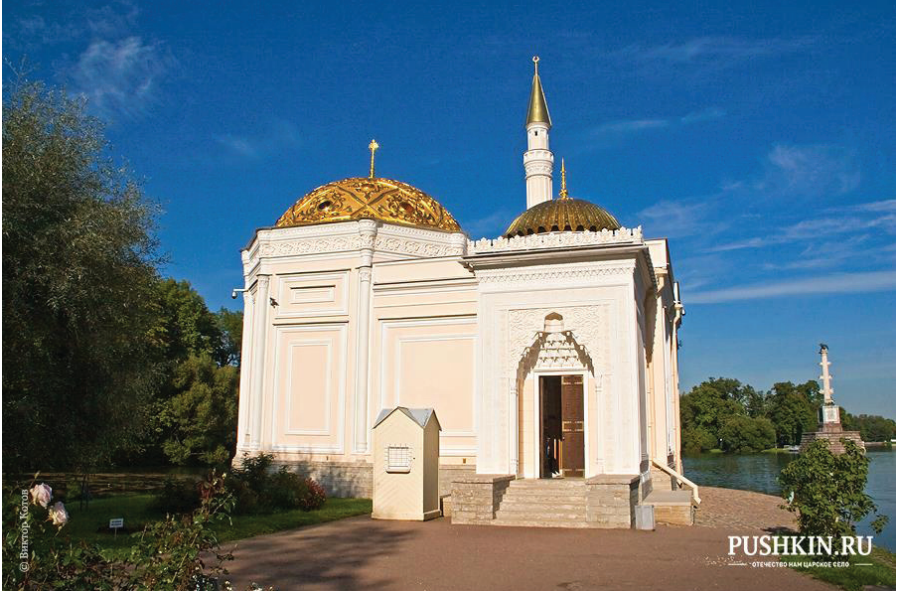
Фасады уран

Şekil 3. Türk hamamının kesiti.
(Воловода & Иванов & Шабловский 2009:52)

Resim 1. Türk hamamının genel görünümü.
(<https://pushkin.ru/encycl/parks/turetskaya-banya.html>)

Resim 2. Türk hamamının giriş bölümünden görünümü.
(<https://pushkin.ru/encycl/parks/turetskaya-banya.html>)

Resim 3. Türk hamamı (eski bir görünüm).
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

196 • 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK
PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"

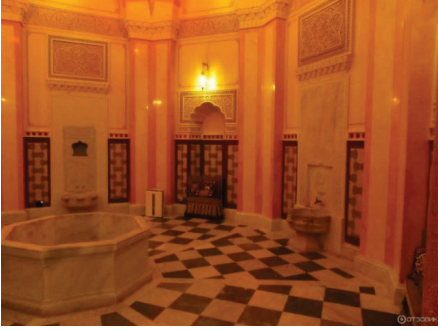
Resim 4. Türk Hamamının giriş kapısı.
(https://otzovik.com/review_5385933.tml)

Resim 5. İstanbul Mahmut
Paşa hamamı giriş kapısı
XV. yüzyıl) (Aru 1949:65).

Resim 6. Türk hamamının dilimli kubbesi.
(Воловода & Иванов & Шабловский 2009:58)

Resim 7. Türk hamamındaki sekizgen havuz.
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

Resim 8. Cağaloğlu hamamı soyunmalık kısmındaki fıskiye havuz (XVIII. yüzyıl)
(Yılmazkaya 2002:75).

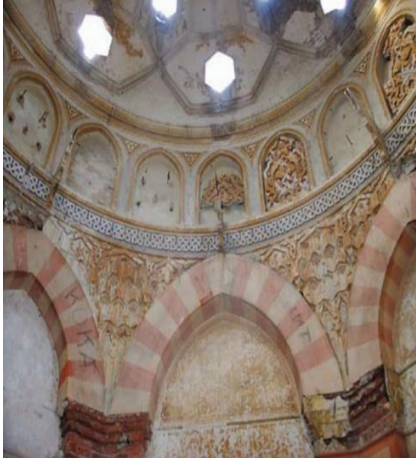

Resim 9. Türk hamamı kurnası.
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

Resim 10. İstanbul şifa hamamı çeşmesi (XVIII. yüzyıl) (Yılmazkaya 2002:82).

198 • 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK
PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"

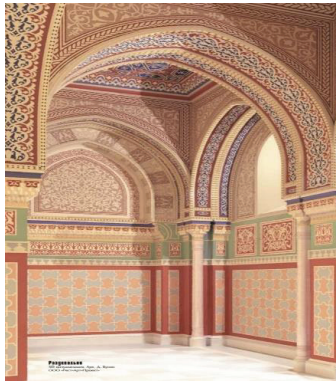
Resim 11. Türk hamamının sıcaklık kubbesi.
(Воловода & Иванов & Шабловский
2009:56)

Resim 12. Kubbe detay.
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

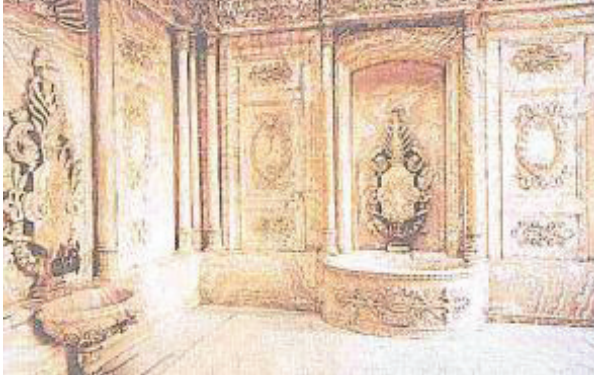
Resim 13. Trabzon askeri hamamının sıcaklık kubbesi (XIX. yüzyıl)
(Uçar 2020:119).

Resim 14. Türk Hamamı'nın iç
Mekân görünümü (Воловода &
Иванов & Шабловский 2009:52).

Resim 15. İç mekân görünüm detay.
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

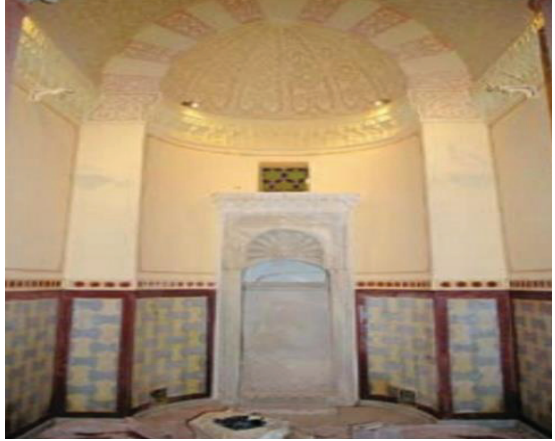

Resim 16. İstanbul- Dolmabahçe selamlık hamamı (Eyice 1997:421).

Resim 17. Türk hamamının İç mekân dekorasyonu.
(https://otzovik.com/review_5385933.html)

200 • 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞININ BİR SEMBOLÜ OLARAK
PETERSBURG'TAKİ "TÜRK HAMAMI"

Resim 18-19. Türk Hamamı'ndaki Kurnalar.
(Воловода & Иванов & Шабловский 2009:54)